

अध्याय 42
महासमाधितिर (1)

भविष्यको सूचना! रामचन्द्र दादा
पाटील र तात्याकोते पाटीलको मृत्यु
टारिनु, लक्ष्मी बाई सिन्देलाई दान,
अन्तिम क्षण

बाबाले कसरी समाधि लिनुभयो भन्ने कुराको वर्णन यो अध्यायमा गरिन्छ।

प्रस्तावना

गत अध्यायका कथाहरूबाट गुरुकृपाको केवल एक किरणले नै भवसागरको डरबाट सधैंको निमित्त मुक्त गरिदिन्छ र साथै मोक्षको बाटो सजिलो गरी दुःखलाई सुखमा बदलिन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट झल्किन्छ। यदि सद्गुरुको मोह विनाशक पूजनीय चरणलाई सदैव संझिरह्यौ भने तिम्रा सम्पूर्ण कष्टहरूको र भवसागरका दुःखहरूको अन्त भएर जन्म-मरणका चक्रबाट छुटकारा हुन जानेछ। यसैले जो आफ्नो कल्याणकोलागि चिन्तित छन्, तिनीहरूले श्री साईं समर्थका अलौकिक तथा मधुर लीलामृत पान गर्नुपर्छ। यसो गर्नाले उनीहरूको बुद्धि शुद्ध हुन जानेछ। प्रारम्भमा डाक्टर पंडितको पूजा तथा उनले कस्तो प्रकारले बाबालाई त्रिपुण्ड लगाए। यसको उल्लेख मूल ग्रन्थमा गरिएको छ। यो प्रसंगको वर्णन एघारौं अध्यायमा गरिसकिएको छ। यसैले यहाँ त्यसलाई दोहोर्‍याउनु उचित हुँदैन।

भविष्यको सूचना

पाठकहरू हो ! तपाईंहरूले अहिलेसम्म केवल बाबाको जीवनकालको नै कथाहरू सुन्नु भयो। अब तपाईंहरू ध्यानपूर्वक बाबाको निर्वाणकालको वर्णन सुन्नुहोस्। 28 सेप्टेम्बर सन् 1918 मा बाबालाई साधारण खाले ज्वरो आयो। यो ज्वरो दुई तीन दिनसम्म रह्यो।

यसपछि नै बाबाले भोजन गर्न बिल्कुलै छोडिदिनुभयो। यसले गर्दा उहाँको शरीर दिन प्रतिदिन क्षीण र दुर्बल हुन लाग्यो। 17 दिनपछि अर्थात् सन् 1918 को 15 अक्टोबरमा 2 बजेर 30 मिनट जाँदा उहाँले आफ्नो शरीर छोडी दिनुभयो।

यो समय प्रो. जी. जी. नारकेको तारीख 5-11-1918 मा दादा साहेब खापर्डेलाई लेखेको पत्र अनुसार हो। त्यो पत्र साईलीला पत्रिकाको 7-8 पृष्ठ (प्रथम वर्ष) मा प्रकाशित भएथ्यो।

यसको दुईवर्ष पहिले नै बाबाले आफ्नो निर्वाणको दिनको सूचना गरिदिनुभयो। तर त्यसबैला कसैले पनि बुझ्न सकेनन्। घटना यसप्रकार छ।

विजया दशमीको दिनमा सन्ध्या समयमा मानिसहरू, “सीमोल्लंघन” बाट फर्किरहेका बेलामा बाबा अचानकसँग तुरुन्त रिसाउनु भयो। शिरको कपडा, कफनी र लगौंटी निकालेर वहाँले तिनलाई टुन्ना-टुन्ना पारी बल्दो धूनीमा फेंकी दिनुभयो। बाबाद्वारा आहुति पाएर धूनी दुईगुना बढी दक्केर चम्कन लाग्यो। त्योभन्दा पनि कहीं बढी बाबाको मुख मण्डलको कान्ति चम्किरहेथ्यो। वँहा पूर्ण दिगम्बर रूपमा (नागडो रूपमा) खडा हुनुहुन्थ्यो। वहाँका आँखा आगाका फिलिगडा जस्ता भै चम्किरहेका थिए। वहाँले आवेशमा आएर उच्चस्वरमा भन्नुभयो “मानिस हो! यहाँ आआ, मलाई हेरेर म हिन्दू हुँ कि मुसमान भन्ने कुराको पूरै निश्चय गर।”

सबै डरले काँपिरहेका थिए। कसैको पनि वहाँको नजिक जाने साहस भइरहेको थिएन। केही बेरपछि महारोग पीडित वहाँका भक्त भागोजी शिन्दे साहस गरी बाबाको नजिक गए र उनले कुनै प्रकारले वहाँलाई लगौंटी लगाए दिएर भने “बाबा! यो के कुरा हो देव ? आज दर्शन (सीमोल्लंघन) को चाड हो।” यसमा वहाँले जमीनमा आफ्नो सानो छडीले ठोक्दै भन्नुभयो, “यो मेरो सीमोल्लंघन” हो। लगभग एघार बजेसम्म पनि वहाँको रिस शान्त भएन र भक्तहरूलाई चावडीको जुलूस निकल्ने कुरामा शंका हुनलाग्यो। एकघण्टा पछि

वहाँ आफ्नो स्वाभाविक स्थितिमा आइपुग्नु भयो र सधैंको जस्तै नै लुगा लगाएर चावडी जुलूसमा सम्मिलित हुनुभयो, जसको वर्णन पहिले नै गरिसकिएको छ। यो घटनाद्वारा बाबाले जीवन-रेखा पार गर्नको लागि दशैं नै उचित समय हो भन्ने कुराको सूचना गर्नुभएथ्यो। तर त्यसबेला कसैलाई पनि त्यसको खास अर्थ समझमा आएन। बाबाले अरू पनि संकेत दिनुभएथ्यो, जो यसप्रकार छन्।

रामचन्द्र पाटीलको मृत्यु टार्नु

केही समयपछि रामचन्द्र पाटील धेरै कडा विरामी भए। उनीलाई ज्यादै कष्ट भइरहेथ्यो। सबै किसिमको उपचार गरियो, तर कुनै फाइदा भएन। अनि जीवनबाट हतास भएर उनी मृत्युको अंतिमक्षणको प्रतीक्षा गर्नलागे। पाटीलले वहाँका चरणमा टाँसिएर भन्न लागे, “भैले आफ्नो जीवनको सम्पूर्ण आशा छोडिदिएको छु। अब कृपा गरेर मलाई मेरो प्राण कैले निस्कने हो त्यो कुरा निश्चित रूपमा बताइदिनुहोस्।” दयासिन्धु बाबाले भन्नुभयो, “नघबडाऊ, तिम्रो हुण्डी फिर्ता लिइएको छ र तिम्री तुरुन्तै निको हुने छौ। मलाई त सन् 1918 को विजया दशमीको दिनमा तात्याको देहान्त हुन जानेछ भन्ने कुराको डर छ। तर भेद कसैसँग प्रकट नगर्नु। उसलाई पनि नभन्नु। नत्र त ऊ ज्यादै डरले थर्कमान हुन जाने छ।”

रामचन्द्र अब पूरै निको त भए तर उनी तात्याको जीवनको लागि निराश भए। किनभने उनीलाई बाबाका शब्द कहिल्यै असत्य नहुने हुँदा दुई वर्षपछि नै तात्या यो संसारबाट विदा हुन जानेछन् भन्ने कुरा स्पष्ट रूपमा थाहा भयो। उनले यो भेद बालाशिंपी बाहेक अरू कसैसँग पनि प्रकट गरेनन्। केवल रामचन्द्र दादा र बालाशिंपी दुइ व्यक्ति नै तात्याको जीवनको लागि चिन्ताग्रस्त र दुःखी भएको थिए।

रामचन्द्रले ओछ्यान छोडेर डुल्ल-फिर्न लागे। समय बडो छिटो बित्न लाग्यो। शुक सम्बत् 1840 को भदौ महिना सिद्धिएर आश्विन महिना लाग्नेलागेको समयमा बाबाको वचन

पूरा रूपले सत्य निकल्यो। तात्या विरामी भएर उनले चारपाई (खटिया) को आश्रय लिए। उनको स्थिति यस्तो गंभीर हुनगयो कि अब उनी बाबाको दर्शनलाई पनि जान नसक्ने हुन गए। यता बाबा पनि ज्वरोले पीडित हुनुहुन्थ्यो। तात्याको पूर्ण विश्वास बाबामाथि थियो र बाबाको चाहिँ वहाँको आफ्नो संरक्षक हरि माथि थियो। तात्याको स्थिति अब अझ बढी चिन्ताजनक हुन गयो। उनी हिँडुल गर्न पनि सक्तैनथे र सदैव बाबाको नै स्मरण गर्ने गर्दथे। यता बाबाको पनि स्थिति उत्तरोत्तर गंभीर हुन लाग्यो। बाबाबाट बताइएको विजया दशमीको दिन पनि नजिक आयो। अनि रामचन्द्र दादा र बालाशिंपी ज्यादै घबराए। अब तात्याको अन्तिम समय भयो भनी उनीहरूको शरीर काँपिरहेथ्यो र पसिनाका धारा बगिरहेथे। विजया-दशमीको दिन जसै आयो, तात्याको नाडीको गति पनि मन्द हुन लाग्यो। उनको मृत्यु नजिकै देखिन लाग्यो। त्यसै समयमा विचित्र घटना घट्यो। तात्याको मृत्यु टन्यो र उनको प्राण बच्चन गयो। तर उनको ठाउँमा बाबा स्वयं प्रस्थान गर्नुभयो। जीवन परस्परमा हस्तान्तरण भएको हो कि जस्तो देखियो। सबै। मानिसहरूले बाबाले तात्याको लागि प्राण त्याग्नु भयो भन्नलागे। यो कुरा त वहाँले नै जान्नुहोला किनभने यो कुरा हाम्रो बुद्धि बाहिरको छ। बाबाले आफ्नो अन्तिम कालको संकेत तात्याको नाम लिएर नै गर्नु भएथ्यो कि भन्ने पनि झल्कन्छ।

भोलिपल्ट 16 अक्टोवरको बिहानीपख बाबाले दासगणूलाई पंढरपुरमा यस्तो सपनामा दिनुभयो “मसजिद शक्तिहीन भएर ढल्यो। शिरडीका सबै तेल पसले र चामल-दाल पसलेहरूले मलाई हैरान पार्दथे। यसैले मैले आफ्नो ठाउँ छोडिदिएको हुँ। म तिमीलाई यो सूचना दिन आएको हुँ कि कृपया तुरुन्तै वहाँ गएर मेरो शरीर माथि धेरै थरी फूल जम्मा गरी चढाऊ।” दासगणूलाई शिरडीबाट पनि एउटा पत्र प्राप्त भयो र उनी आफ्नो शिष्यहरूलाई साथमा लिई शिरडी आए। उनले बाबाको समाधि अगाडि हरिनामको साथमा अखंड कीर्तन (भजन) प्रारम्भ गरिदिए। उनले स्वयं फूलहरूको माला उने र ईश्वरको नाम लिएर समाधि माथि चढाए। बाबाको नाममा एउटा ठूलो भोजको पनि आयोजन गरियो।

लक्ष्मीबाईलाई दान

विजया दशमी हिन्दूहरूको लागि ज्यादै शुभदिन हो। त्यसैले सीमोल्लंघनको लागि बाबाबाट यो दिनलाई छान्नु सर्वथा उचित नै हो। यसको केही दिन अगाडि देखि नै वहाँलाई अत्यन्त पीडा भइराखेको थियो। तर आन्तरिक (भित्रि) रूपमा वहाँ पूरै सजग (सचेष्ट) हुनुहुन्थ्यो। अन्तिमक्षणभन्दा अगाडि वहाँ कसैको सहायता नलिएर नै उठी सीधा भएर बस्नुभयो र स्वस्थ जस्तो (निको भएजस्तो) देखिन लाग्नुभयो। मानिसहरूले सकंठ टर्‍यो, अब डरको कुनै कुरा छैन, अब वहाँ छिटै निको हुनुहुनेछ भन्ने विचार गरे। तर वहाँलाई त अब म तुरुन्तै बिदा लिँदछु भन्ने थाहा थियो। यसैले वहाँले लक्ष्मीबाई शिन्देलाई केही दानदिने इच्छा प्रकट गर्नुभयो।

सम्पूर्ण प्राणीहरूमा बाबाको निवास

लक्ष्मीबाई एउटी उच्चकुलकी महिला थिइन्। उनी मसजिदमा बाबाको रातदिन सेवा गर्ने गर्थिन्। केवल भक्त म्हालसापति, तात्या र लक्ष्मीबाई सिबाय अरु कोही रातमा मसजिदको सिँढी चढ्न सक्तैनथ्यो। एकपटक सन्ध्या समयमा बाबा तात्याको साथमा बस्नुभएको बखतमा लक्ष्मीबाईले आएर वहाँलाई ढोगिन्। अँनि त्यसैबेला बाबाले भन्न लाग्नुभयो “ए लक्ष्मी! म ज्यादै नै भोको छु।” यो कुरा सुन्ना साथ उनी (लक्ष्मीबाई) यो भन्दै फर्किन् “बाबा थोरै बेर पर्खनोस्, म अहिल्यै हजूरको लागि रोटी लिएर आउँछु।”

उनले रोटी र साग ल्याएर बाबाको अगाडि राखिदिइन्। तर बाबाले त्यो खानेकुरा एउटा भोको कुरुरलाई दिनुभयो। अनि त लक्ष्मीबाईले भन्न लागिन् “बाबा ! यो के हो ?” मैले त तुरुन्त गएर आफ्नै हातले हजूरको लागि रोटी बनाई ल्याएँ भने एक गाँस पनि ग्रहण नगरिकन त्यो सबै कुरुरको अगाडि राखिदिनुभयो। त्यस्तै थियो भने हजूरले व्यथै मलाई किन दुःख दिनु भएको ?”

बाबाले जवाफ दिनुभयो, “यसमा व्यर्थै दुःख नमान। कुकुरको भोक शान्त गर्नु मलाई तृप्त गराउनु बराबर नै हो। कुकुरको पनि त आत्मा छ। प्राणी भिन्नै आकृति प्रकृतिको किन नहोऊन्। कोही बोल्न सकून् वा नसकून् तापनि सबैको भोक एकै रूपको नै हुन्छ। त्यसैले तिमीले यो कुरा सत्य जान कि जसले भोकलाई भोजन गराउँछ त्यसले वास्तवमा मलाई नै भोजन गराउँदछ। यो अकाट्य सत्य हो।”

यो साधारण जस्तो घटनाद्वारा बाबाले कसैका भावनाहरूलाई कष्ट नपुन्याइकनै कस्तो प्रकारले त्यसलाई सधैं व्यवहारमा ल्याउन सकिन्छ भन्ने कुराको एउटा ठूलो आध्यात्मिक सत्यको शिक्षा प्रदान गर्नु भएको छ। यसपछि नै लक्ष्मीबाईले वहाँलाई सधैं नै प्रेम र भक्तिपूर्वक दूध, रोटी र अरु भोजन दिन लागिन् जुन वहाँले स्वीकार गरी बडो मिठासपूर्वक खानुहुन्थ्यो। वहाँले त्यसमध्येबाट केही खाएर बाँकी लक्ष्मीबाईद्वारा नै राधा कृष्णमाई कहाँ पठाइदिने गर्नुहुन्थ्यो। यो बाँकी जुठो अन्नलाई उनी प्रसाद स्वरूप सम्झेर प्रेमपूर्वक खान्थिन्। यो रोटीको कथालाई वर्णन गर्न लागिएको विषयसँग सम्बन्ध नराख्ने विषय भन्ने सम्झनु हुँदैन। यस कथाबाट सर्वव्यापी जन्म मृत्युभन्दा परका अमर बाबाको निवास सबै प्राणीहरूमा छ भन्ने हुन्छ।

बाबाले लक्ष्मीबाईको सेवाको सदैव सम्झना राख्नुभयो। बाबाले उनलाई भुल्न पनि कसरी सक्नुहुन्थ्यो र? शरीर त्याग गर्नुभन्दा एकैछिन अगाडि बाबाले आफ्नो जेबमा हात हाल्नु भयो र पहिले वहाँले लक्ष्मीबाईलाई पाँच रूपियाँ र अनि पछि फेरि चार रूपियाँ गरी जम्मा नौ रूपियाँ दिनुभयो। यो नौको संख्या यो पुस्तकमा अध्याय 21 मा वर्णन गरिएको नौ प्रकारको भक्ति जनाउने हो। अथवा यो सीमोल्लंघनको समयमा दिइने दक्षिणा पनि हुन सक्तछ। लक्ष्मीबाई एक सुसम्पन्न महिला थिइन्। यसैले उनीलाई रूपियाँको कुनै आवश्यकता थिएन। यस कारण सम्भव छ कि बाबाले उनको ध्यान श्रीमद्भागवतको स्कन्ध 11, अध्याय 10 को श्लोक संख्या 6 तिर आकर्षित गर्नु भएको हो, जसमा उत्कृष्ट कोटिका

भक्तको नौ लक्षणको 1 वर्णन छ, जसमध्ये पहिले पाँच र पछि 4 लक्षणका क्रमशः पहिलो र दोश्रो चरणमा उल्लेख भएको छ। बाबाले पनि त्यही क्रमको पालना गर्नुभयो (पहिले पाँच र पछि चार गरी जम्मा नौ)। केवल नौ रूपियाँ मात्र होइन तर नौ का कैयौँ गुना रूपियाँ लक्ष्मीवाईका हातमा आए-गए होलान्, तर बाबाबाट दिएको यो नौ रूपियाँको उपहार ती महिलाले सदैव सम्झना गर्नेछिन्।

अन्तिम क्षण

बाबा सदैव सजग र चैतन्यपूर्ण हुनुहुन्थ्यो र अन्तिम समयमा पनि सावधानीसँग नै काम गर्नुभयो।

आफ्ना भक्तहरूप्रति आफ्नो हृदयप्रेम, ममता या मोहबाट ग्रस्त नहोओस् भनी वहाँले अन्तिम समयमा सबैलाई त्यहाँबाट जाने आदेश दिनुभयो! मसजिदमा चिन्तामणन काका साहेब दीक्षित, बापू साहेब बूटी र त्यस्तै मसजिदमा बाबाका सेवामा उपस्थित भएका अरू महानुभावहरूलाई पनि बाबाले वाडामा गएर भोजन गरी फर्केर आउन भन्नुभयो। उनीहरू यस स्थितिमा बाबालाई एकलै छोड्न त चाहन्नथे। तर वहाँको आज्ञाको उल्लंघन पनि त गर्न सक्दैनथे। यसैले इच्छा नभए पनि उदास र दुःखी हृदय लिएर उनीहरूले वाडामा जानु पर्‍यो। उनीहरूलाई बाबाको स्थिति अत्यन्त चिन्ताजनक छ र यसरी वहाँलाई एकलै छोड्नु उचित हुन्न भन्ने कुरा थाहा थियो।

.....

1. अमान्यसमत्सको दक्षो निर्ममो दृढसौहृदः।

असत्त्वरोर्य जिज्ञासुर्नसूयुरमोघवाक्॥

अर्थात्:- अभिमान नगर्नु, कसैको डाह नगर्नु अर्थात् कसैको खराबी नसोच्नु, हरएक काम गर्न कुशल हुनु अर्थात् आलस्यले नछोएको हुनु, कुनै कुरामा पनि मेरो भन्ने ममता नहुनु, गुरुका चरणमा दृढ प्रेम हुनु, कुनै काम हडबडाएर नगर्नु अर्थात् सावधानीपूर्वक पूरा गर्नु, सँधै परमार्थ सम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न इच्छा बनाइराख्नु, कसैको गुणमा दोष ननिकाल्नु र व्यर्थको कुरा नगर्नु।

उनीहरू आ-आफ्ना घरमा भोजन गर्नको लागि बस्न त बसे तर उनहरूको मन कहीं अन्त (अर्थात् बाबाको साथमा) थियो। भोजन समाप्त हुन नपाउँदै बाबाले आफ्नो नश्वर (नाश हुने) शरीर छोड्नु भएको समाचार उनीहरू कहाँ पुग्यो र उनीहरू आधा पेट नै आ-आफ्ना थाल छोडेर मसजिद तिर दौडे। वहाँ गएर बाबालाई सधैको लागि बयाजी आपाकोतेका काखमा विश्राम गरिहनु भएको देखे। वहाँ (बाबा) न तल झुक्नु भएको थियो, न बिछ्यौनामा नै लेट्नु भएथ्यो, वहाँ त आफ्नो आसनमा नै शान्तिपूर्वक बस्नु भएको थियो र आफ्ना हातले दान दिँदादिँ यो आफ्नो मानव-शरीरलाई छाडि दिनुभएथ्यो। सन्तहरू स्वयं नै शरीर-धारण गरी कुनै निश्चित ध्येय लिएर यो संसारमा प्रकट हुन्छन्। जब ध्येय पूर्ण हुन जान्छ अनि जुन सरलता र आकस्मिकतासँग प्रकट हुन्छन्, त्यस्तै प्रकारले नै लोप पनि हुन जाने गर्दछन्।

श्री सद्गुरु साईनाथमा अर्पणहोस्।

मंगल होओस्॥

सप्ताह पाराण छैटौं विश्राम॥